
Giordano Bruno elítélése, avagy egy kétszeresen „konceptiós” perről

Szmodis Jenő*

A tanulmány részletesen megvizsgálja Giordano Bruno perének történelmi hátterét. Felvázolja azt az ezoterikus-hermetikus spirituális közeget, amelyben Bruno életműve létrejött, és bemutatja annak ellentétességét a katolikus egyház tanításaival. Rávilágít a történelmi kutatás nehézségeire, mivel a per feljegyzései a XIX. században elvesztek. Arra is rámutat, hogy Bruno pere a katolikus egyház elleni propaganda eszközévé vált, mint hamis bizonyíték az egyház tudománytalan voltának igazolására.

Kulcsszavak: ezotéria, hermetikus eszmék, per, egyház

Conviction of Giordano Bruno, or about a doubly „conceptual” lawsuit

The study examines in detail the historical background of Giordano Bruno’s trial. It outlines the esoteric-hermetic spiritual medium in which Bruno’s oeuvre was created and shows its opposition to the teachings of the Catholic Church. It highlights the difficulties of historical research as the records of the lawsuit were lost in the nineteenth century. He also points out how Bruno’s lawsuit has become a means of propaganda against the Catholic Church, as false evidence to justify the unscientific nature of the church.

Keywords: esotericism, hermetic ideas, lawsuit, church

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1497>

1. Bevezető gondolatok

Giordano Bruno neve – különösen a felvilágosodás korától kezdve – lényegében szimbólumává vált a vallás, a kereszténység, különösen pedig a Katolikus Egyház elleni vádaknak. Az egykori szerzetes 1600-as máglyahalálát leginkább az egyház tudományellenességének bizonyítékaként hozták fel. A közgondolkodásban mindezzel kapcsolatban annak ellenére nem sok változott, hogy az elmúlt évtizedekben meglehetősen világossá vált nem csupán az, hogy az elítélést Brunónak nem a természetre vonatkozó tételeire alapozták, hanem az is, hogy a reneszánsz gondolkodót aligha tekinthetjük a tudomány képviselőjének. Sokkal inkább afféle hermetikus-ezoterikus bölcselkedőnek, aki nagyobb hangsúlyt helyezett spekulációinak kifejtésére, mint azok bizonyítására. Persze mindez nem volt teljesen

---

* Egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék

idegen a kor sajátos szellemétől és gyakorlatától, hiszen a voltaképpen modern tudomány éppen csak akkor, Bruno korában kezdett kibontakozni, mégpedig éppen abból a hermetikus-ezoterikus közezből, aminek képviselője maga Bruno is volt. Mind a reneszánsz gondolkodás, mind az itáliai szerzetes helyes megítélése szempontjából is paradigmaticus jelentőségű Frances Amelia Yates angol történész *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition* című könyve.¹ Ebben a misztikus, mágikus, hermetikus, gnosztikus, ezoterikus gondolkodási hagyományoknak általában a reneszánszra és konkrétan Brunóra gyakorolt hatását vette vizsgálat alá. Kimutatta továbbá azt is, hogy a szerzetes távolról sem a heliocentrikus világnézet hangoztatása, hanem a keresztény vallási felfogással összeegyeztethetetlen hermetikus gondolkodási forma terjesztése okán került egyházi bíróság elé.

E megállapítás nem csupán nagy jelentőségű, hanem – több évszázad téves hiedelmével és propagandájával szemben – igencsak időszerű is volt. A Brunóval kapcsolatos idealizálásnak, az elítélésével és halálával kapcsolatos kérdések homályban tartásának, a perrel összefüggésben pedig az egyház démonizálásának bőséges teret engedett az a körülmény, hogy az eljárás teljes iratanyaga elveszett, a valós eseményekre pedig csupán kortársak feljegyzéseiből, valamint másodlagos forrásokból következtethetünk.

2. A kétszeres koncepcióról

A címben jelzett kétszeres „koncepció” egyrészt arra utal, hogy lényegében a per kezdetétől fogva világos volt, hogy Brunó tanait a keresztény tanítás alapján az egyházi bíróság el fogja ítélni. Ennek a vádlottra nézve persze voltak előnyös következményei is, hiszen VIII. Kelemen pápa a szerzetes bűnösségét eleve bizonyítottnak ítélte, így rendelkezése szerint kínvallatást az eljárás alá vont személlyel szemben nem fogatosítottak. A processzus persze abban az értelemben távolról sem volt koncepció, hogy a vádlott személyével szemben meghozandó ítélet eleve meghatározott lett volna. Már önmagában az a tény, hogy a per 1593-tól 1600-ig, tehát nagyjából hét esztendeig tartott, eleve kizárja azt, hogy azzal kapcsolatban – a szó hagyományos értelmében – a koncepció per kifejezést használjuk.

A perrel kapcsolatban azonban évszázadokkal később megjelent egy másfajta koncepció is, ami persze nem magát a pert teszi koncepcióssá, csupán koncepciókkal terheltté az egykori eljárást. Ez pedig a periratok eltűnésével függ össze. Amikor ugyanis I. Napóleon az Egyházi Államot 1808-ban bevette, utasítására a Vatikáni Levéltárból számos értékes dokumentumot, így peranyagokat is Párizsba hurcoltak. Mindez sajátos megnyilvánulása volt a forrásgyűjtésnek, annak érdekében, hogy a szerzett anyagok alapján igazolhatóvá váljon a megszállás. Ez az az időpont, ahonnan kezdve Bruno pere iratainak nyomavész. Mindazonáltal az a körülmény, hogy a fegyveres támadás császári igazolási kísérletének nem vált részévé Bruno

---

¹ Yates, Frances A.: *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*. New York, Vintage Book, 1969.

kétszáz évvel korábbi pere (noha erre szándék éppen lehetett, hisz máskülönben az iratok a helyükön maradtak volna), igencsak arra utal, hogy azokban túl sok kompromittálót a Katolikus Egyházra vonatkozóan nem találtak. A peranyag eltűnése mindazonáltal kedvező lehetőséget teremtett az Egyházzal szembeni, Brunót zászlóra tűző támadások megélénkülésének. Az minden esetre érdekes mozzanat, hogy Bruno szobrát kivégzésének színhelyén, a római Campo de' Fiorin, az egykori szerzetes halálát követő 289. esztendőben állították fel. Az 1889-es év persze nem csak Bruno halála, de születése szempontjából sem kitüntetett jelentőségű, kerek évforduló. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy a Risorgimento-ban, az olasz egység megteremtésében jelentős szerepet vállaló szabadkőművesség – amint a Katolikus Lexikon írja – a francia forradalom századik évfordulója táján, 1889. VII. 16. és 17. között Párizsban tartotta első nemzetközi kongresszusát, ahol megfogalmazták a szabadkőművesség „célját (ateista világgöztársaság) és az eszközt (a vallás és a monarchiák megdöntése).”² A szoborállítás az Egyházi Államnak néhány évtizede még részét képező téren egyfajta fricska lehetett XIII. Leó pápa irányában, aki öt évvel korábban, 1884-ben kiadta Humanum genus kezdetű, a szabadkőműveseket megbélyegző enciklikáját. Hogy ennek az összefüggésnek a feltételezésével nem járhatunk túl messze az igazságtól, utal Gyuriss Dániel Bruno-tanulmányának Yatesre alapozott felvetése, nevezetesen, hogy *„a misztikus rózsakeresztes mozgalom alapítása és Giordano Bruno lutheránusokból alakított hermetikus-kabbalisztikus szektája elképzelhető, hogy kapcsolatban lehetett egymással. Jelenleg is vita tárgyát alkotja, miszerint a rózsakeresztesek a szabadkőművesség kialakulásában is részt vettek-e.”*³

Mielőtt azonban röviden áttekintenénk Bruno pályaképét, és a per néhány érdekes mozzanatát, érdemes közelebbről szemügyre vennünk azokat az ezoterikus tanokat, amelyek Brunóra hatással lehettek és amelyek a legnagyobb valószínűség szerint befolyással voltak a Szentháromságot elutasító nézeteinek kialakulására. A nagy egység elképzelésének gondolata közvetve persze etikai következményekkel is jár. Abban ugyanis a jó és a rossz ellentéte és szembenállása is feloldódni látszik.

3. Eszmetörténeti háttér

Az ellentétek feloldásának vágya, az új egység megteremtésének óhaja és programja már a XV. századi Pico della Mirandolánál is hangsúlyosan jelentkezett, aki nem csupán összeegyeztetni igyekezett a legkülönbébb tanokat, hanem úgy vélte, hogy ezeket a világ átalakításának szolgálatába kell állítani. Yates úgy jellemzi Mirandolát, mint aki szerint az ember egyaránt felhasználhatja a mágiát és a Kabbalát sorsának formálásához és a világ alakításához.⁴ Kohut Sándor szerint Pico della Mirandolát meghitt barátja, a kiváló zsidó tudós, Elia del Medigo avatta be a héber nyelvbe és az arisztotelészi filozófiába, ám a kabbalisztikus ismereteket és szemléletet az olasz

² <http://lexikon.katolikus.hu/S/szabadk%C5%91m%C5%B1vess%C3%A9g.html>

³ Gyuriss Dániel: Politika és mágia – Giordano Bruno hermetikus világgépének politikai vonatkozásai. *Politikatudomány Online* 2019/1 Tanulmányok 16. o

⁴ Yates: i. m. 116. Vö. Molnár: i. m. 142. o

nemes nem del Medigótól, hanem Jochanan Alemantól sajátította el.⁵ A kiváló rabbi és nagyszerű tudós, Kohut Sándor nem mulasztja el mindehhez hozzáfűzni: „A kabala elmekábító tanától (...) Elia Del Medigo távol tartá magát, mi józan felfogásának becsületére válik”.⁶

Az igazi tudás a hermetikus tanok szerint „az Eggyel való egyesülés által” érhető el,⁷ ám az ellentétes nézetek szintézisének megalkotása – amivel Pico della Mirandola kísérletezett – szintén abból a mély meggyőződésből fakadt, hogy léteznie kell egy mindent és az ellentétét is átható értelemnek, ami képes egységbe fogni a világot, a természetet. Ez a magasabb rendű tudás, ami feljogosít és kötelez is a világ újraformálására. Éppen úgy, ahogyan a rózsakeresztesek 1614-ben kiadott kasseli manifesztumának sem más volt a célja, mint – ahogyan a címe is jelzi – „Az egész világ általános és mindenre kiterjedő reformációja”.⁸ E dokumentum címzettje pedig – amint erről az alcím tanúskodik – nem más volt, mint Európa valamennyi tudósa és uralkodója.⁹ Yates arra hívja fel a figyelmet, hogy a rózsakeresztes manifesztumokban kifejeződő elvek – a tudomány nemzetközi együttműködésének hangsúlyozása, a világ tudomány általi megjobbítása, az emberszeretet hirdetése – később a nemzeti tudományos akadémiák programjának is részét képezték.¹⁰

Zavarba ejtő, hogy a XVIII. századot megelőzően milyen gyakori volt tudós elmék részéről a hermetikus hagyományokra való hivatkozás. Kopernikusz a Nap helyzetével kapcsolatban Hermész Triszmegisztoszra, William Gilbert a mágnességgel összefüggésben Hermészre és Zoroaszterre utal, Bacon az alkímia nyelvén ír az anyagról, egyúttal az embert a *természet erőinek irányítójaként* határozza meg.¹¹ Bacon ezt az új embert a passzív, szemlélődő régi emberrel állítja szembe, azonban látnunk kell azt is, hogy Bacon új embere nem más, mint a magát istennel egygyé tevő, igencsak régi hermetikus. Az a megistenült ember, aki a Deus otiosus-t, a tétlenkedő Teremtőt mintegy kiségti, és munkáját bevégzi. Semmi új nincs ebben az emberben, csupán az, hogy a XVIII. századtól egyre nyíltabban és egyre nagyobb számban lép a történelem színpadára, kísérleteit pedig immár nem korlátozza a holt anyagra, hanem egyenesen a társadalmat tekinti egy világtörténelmi kísérlet tárgyának.

Amint évszázadokkal később a hasonló szellemiségű Ernst Blochból szinte kiszakad a vallomás, a világtörténelem voltaképpen egy olyan *kísérlet*, ami egy igazságos világra irányul.¹² Blochnál is felbukkan az egység, a lét és lényeg, a jelenség és a valóság *egybeesése*. Ennek látja ugyanis azt az „ómegapontot”,

⁵ Kohut Sándor: *A zsidók története a Biblia befejezésétől a jelenkorig* – Segédkönyv a közép tanodák, polgári iskolák, családi és tanodai könyvtárak számára. Nagyvárad, Laszky Ármin, 1881. 207. Lásd még http://mtda.hu/books/A_zsidok_tortenete.pdf (Utolsó letöltés időpontja: 2020. december 19.)

⁶ Kohut: i. m. 207.

⁷ Molnár Tamás: *Filozófusok istene*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1996. 149. o.

⁸ Molnár: i. m. 159.

⁹ A mű eredeti címe „*Allgemeine und General Reformation der ganzen weiten Welt (...) an alle Gelehrte und Häupten Europä geschrieben*”.

¹⁰ Yates: i. m. Vö. Kutrovác Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: *A tudomány határai*. Budapest, Typotex, 2009. 88. o.

¹¹ Kutrovác – Láng – Zemplén: i. m. 89. o.

¹² Ernst Bloch: *A Philosophy of the Future*. New York, Herder and Herder, 1970. 112. o. Vö. Molnár: i. m. 218. o.

végcél, ami a filozófusok vízióiban szerinte megjelent.¹³ Ez pedig meglátása szerint voltaképp a szabadság reszpublikája.¹⁴ Ha azonban valóban „ómegapont”, végpont, akkor a szabadság e köztársaságának egyúttal immár *globálisnak* is kell lennie. Indirekt módon tehát Blochnál is megjelenik a *világköztársaság* gondolata, noha ő egy tökéletesedett ember eljöveteletét várja, akiben elvész az én és a világ ontológiai kettőssége, és aki által megszűnik a vallás is. Bloch tehát miközben a világ és az én ezoterikus eggyé olvadásáról és a szabadság köztársaságáról beszél, Kanthoz és a XIX. század említett gondolkodóihoz hasonlóan hozza kapcsolatba a földön megvalósuló idilli állapotokat a fenti szférával, a vallás világával, konkrétan a vallás megszűnésével.

A nyugati gondolkodás misztikus-okkult eredetének tárgyalásakor érdemes legalább megemlíteni a Kabbalát is, amelynek nem csekély szerepe volt a kora újkori ezoterikus elképzelések kiformalódásában. Molnár Yates nyomán hangsúlyozza Pico della Mirandola kitüntetett szerepét abban, hogy a nyugati gondolkodásban immár szélesebb körben vert gyökeret egy olyan szintézis megalkotásának gondolata, ami a keresztény tanokon túl magába olvasztja mind a mágiát, mind pedig a Kabbalát. Magának a rózsakeresztes mozgalomnak az elnevezésével kapcsolatban is több magyarázat született, amelyek közül kiemelkedik a XVII. századi rózsakeresztes manifesztumok elbeszélése,¹⁵ amely a legendás Christian Rosenkreutzot említi alapító-névadóként, aki állítólag a XIV-XV. század táján élt. Más vélekedések szerint a rózsakereszt Krisztus halálának és feltámadásának szimbóluma, megint más felfogások úgy vélik, a rózsa az emberi tudás kibontakozására utal. A rózsa mint szimbólum egyébiránt a Kabbalában is kitüntetett szerepet kap. Így talán a legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a mozgalom neve a keresztény és a kabbalista tanok összekapcsolására utal, amint erre az egyesítésre már a XV. századi Pico della Mirandolánál is történt kísérlet.

4. Egy sajátos „tudományos” pályafutás

A kalandos életű Bruno 1548-ban született Nolában. Tizenhét évesen domonkos szerzetes lett, huszonnégy évesen pappá szentelték, és annak ellenére, hogy az ariánus nézetekkel rokonszenvezett, három évvel később, 1575-ben teológiai doktorrá avatták. Eretnek nézetei miatt elhagyni kényszerült Itáliát. Csupán felsorolásszerűen említjük meg azokat a helyeket, ahol a következő bő másfél évtizedben megfordult, és ahonnan többnyire csúfosan távoznia kellett. Genfből elüldözik, Lyonból, Toulousból a vele kezdetben jóindulatú kollégák felhergelése következtében Párizsba távozik. Itt a Sorbonne tanára lesz, majd az angol követ javaslatára Londonba utazik. Innen Oxfordba megy, és megírja főbb műveit. Ezek

¹³ Ernst Bloch i. m. 139. Bloch „ómegapontja” azonban más, mint Teilhard de Chardiné, mely utóbbi éppúgy Krisztus, amint Krisztus a kezdet, az alfa is. Igaz ez még akkor is, ha Teilhardnál is szó van teremtő egyesülésről, és tetten érhetők gondolataiban strukturális hasonlóságok az okkult tanokhoz. Vö. Pierre Teilhard de Chardin: *Út az ómega felé*. Budapest, Szent István Társulat, 1980.

¹⁴ Ernst Bloch: i. m. 36.

¹⁵ A Pallas Nagy Lexikona – 14. kötet. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1897. 685–686. o. *Rosenkreuzer* címszó

visszhangjának hatására vissza kell térnie Párizsba. Itt az általa szervezett nyilvános vita botrányba fullad, minek következtében Wittenbergbe tér. Itt luteránus lesz, azonban konfliktusai miatt 1588-ban már Prágában találjuk, ahol II. Rudolf császárnak megérte 300 tallért kifizetnie, hogy Brunótól szabaduljon. Tübingennek is többet ért a távozása, mint a maradása. Helmstedtben a mágiával kapcsolatos nézeteiért kiátkozták. Frankfurtban már eleve nem látták szívesen, de a karmelitáknál meghúzhatja magát. Frankfurtban ismerte meg Giovanni Mocenigót, aki Velencébe hívta mesteréül. Az ajánlat elfogadása utóbb nagy baklövésnek minősült, mert az okkult tudományokba a jártasságot megszerezni igyekvő munkaadó, csalatkozván reményeiben, feljelentette Brunót a velencei inkvizíciónál. Bruno ekkor némely írását visszavonta, tévedését beismerte.

5. Az eljárás

Amint a korábbiak során említettük, a per iratainak a 19. század folyamán nyoma veszett. A kortársak feljegyzéseiből, valamint a kort és a témát kutató szakmunkák egyes közléseiből a perre vonatkozó leglényegesebb tények a következőkben összegezhetőek.

Mindenekelőtt a bíróság illetékességével kapcsolatos kérdés merülhet fel. Erre vonatkozóan kijelenthető, hogy – mivel a rendből Bruno formálisan elbocsátást nem kapott – megállapítható volt a római inkvizíció joghatósága, ennek megfelelően az eljárás lefolytatása céljából Bruno Rómába került. 1593-ban itt kezdődött meg a hét éves pör. Az eljárás gyorsításnak céljából a vádpontokat nyolcra csökkentették, amelyek közül alighanem azok voltak a legsúlyosabbak, amelyek a Szentháromság tagadásával és a mágia hasznosságának hirdetésével voltak kapcsolatosak.

A kortárs, a német Caspar Schoppe (1576-1649) nyomán a következőként összegezhetjük az eljárást. A per kezdeti szakaszában ismertették Bruno életét, tanulmányait, az általa hirdetett eszméket, valamint az inkvizíciónak azokat a törekvéseit, amelyekkel Brunót tévedéseire rá kívánták ébreszteni. Bruno konok magatartást tanúsított. Kevés megnyilatkozása közül az egyik ez volt: *„...a Szentlélekben, mint harmadik személyben nem tudtam hinni, ahogy a hit tanítja, hanem csak Pythagoras módjára, mely Salamonéval is egyezik, világlélekként, ami az universumban benne lakozik, mint Salamon mondja: Spiritus Domini replevit orbem terrarum et hoc quod continet omnia.”*¹⁶ Ezen felül lényegében hallgatásba burkolózott, illetve egy alkalommal fenyegetően vetette oda bírónak: *„Lehet, hogy nektek, akik ítéletet hoztok, több okotok van a félelemre, mint nekem, aki elszenvedem azt.”*

A per bírójával VIII. Kelemen pápa Roberto Bellarmino bíborost, a későbbi

---

¹⁶ Szauder József (szerk.): *Giordano Bruno válogatott dialógusai*. Budapest, Hungária Kiadó. 1950. 251. E helyen is érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Bruno személye és pere a leggyakrabban az egyházellenes propaganda megnyilatkozásaként került illetve kerül előtérbe. Az itt hivatkozott kötet kiadásának esztendeje is igen árulkodó: 1950. Egy esztendővel Mindszenty József hercegprímás koncepció perben való elítélése után, az ún. klerikális reakció felszámolásának időszakában jelenik meg a kiadvány.

Bellarmin Szent Róbertet nevezte ki. A pápa 1600. január 20-án személyesen is vett részt a tárgyaláson. Az ítéletet 1600. február 9-én hirdették ki. Eszerint Bruno legfőbb bűne egy eretnek szekta megalapítása és vezetése volt.¹⁷

Ez a kánonjogi szempontból aligha kifogásolható, a tudományos kérdésekben állást nem foglaló ítélet vált évszázadokra a katolikus egyház és általában a kereszténység tudományellenességének legfőbb „bizonyítékává”.

6. Záró gondolatok

Amint arra a bevezetőben is utaltunk, Giordano Bruno neve – szoros összefüggésben ama hét esztendőn át tartó nevezetes perrel – különösen a felvilágosodás korától kezdve vált szimbólumává a vallás, a kereszténység, különösen pedig a Katolikus Egyház elleni vádaknak. Igyekeztünk megvilágítani azt is, hogy ezeknek a vádaknak a hangoztatása többnyire olyan társadalom-átalakító törekvéseket zászlajukra tűző irányzatokkal vannak összefüggésben, amelyek ahhoz hasonló ezoterikus-hermetikus gyökerekkel rendelkeznek, mint Bruno teológiai és világfelfogása. Ezek a törekvések, noha a rózsakeresztes mozgalom formájában már a tizenhatodik században is hírt adtak magukról, lényegében a 18. században, az úgy nevezett felvilágosodás nagy századában öltöttek egyre határozottabb szervezeti formát.

Láthattuk azt is, hogy Bruno híres, római szobrának felállítására a Brunóra vonatkozó lehetséges évfordulókra való tekintet nélkül, abban az évben került sor, amikor a francia forradalom századik évfordulója táján, 1889. VII. 16. és 17. között a szabadkőművesség Párizsban megtartotta első nemzetközi kongresszusát. Utaltunk arra is, hogy e mozgalom céljának, az ateista világköztársaságnak a megvalósításához többek között a vallás megrendítésében látta a megfelelő eszközt. Egy ilyen eszközrendszerben gondolkodva igencsak célszerűnek tűnhetett Bruno személyének és perének felidézése, mégpedig igen sajátos interpretációban. Olyanban, amely mélyen hallgat nem csupán arról a tényről, hogy Bruno egyébként izgalmas és figyelemreméltó életműve aligha tekinthető kifejezetten tudományos teljesítménynek, sokkal inkább igazolatlan teóriák gyűjteményének, de arról a körülményről is, hogy Bruno különös személyiségével lényegében minden, felé irányuló jóindulatot előbb-utóbb az ellenkezőjére fordított. Giordano Bruno peréhez, annak irodalmi utóéletéhez tehát alighanem erős koncepciók tapadnak.

Ami a perrel kapcsolatos „konceptiósság” másik vonatkozását illeti, nevezetesen azt, hogy vajon maga a per koncepciók eljárás volt-e, a ma rendelkezésünkre álló ismeretek birtokában a következőket válaszolhatjuk. Minthogy az egyházi hatóságoknak Bruno munkái rendelkezésére álltak, könnyen megállapítható volt, hogy azok nincsenek összhangban az egyház tanításaival. Felmerülhetett még, a valódi szerzőség kérdése. Minthogy azonban Bruno maga sem tagadta a neki tulajdonított művek szerzőségét, a tényállás nem állt túl távol a tettenérés esetétől.

¹⁷ William Boultong: *Giordano Bruno. His Life, Thought, and Martyrdom*. London, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co, 1914.

E körülményre való tekintettel azonban aligha tekinthetjük az eljárást koncepciónak pusztán azért, mert VIII. Kelemen pápa Bruno bűnösségét – figyelemmel a megvizsgált írások tartalmára – eleve bizonyítottnak ítélte. Mint említettük, ennek a pápai vélekedésnek a legfontosabb következménye nem maga az elítélés volt, hanem az, hogy Bruno e „vélelem” következtében mentesült a kínvallatástól. Az eljárás időtartama, a hét esztendő, már önmagában ellentmond annak, hogy az eljárás koncepció lett volna. Megjegyzendő, meglehetősen ironikus, hogy némely diktatúra, amelyek gyakorlatától nem volt idegen a koncepció eljárás, gyakorta fenn sem állt annyi ideig, amennyi időt az egyházi hatóság Bruno ügyének kivizsgálására és lefolytatására fordított. Ám például a szűkebb értelemben vett Rákosi-korszak, amely 1948-tól 1953-ig terjedt, a maga öt esztendeje alatt valósította meg koncepció perек százait, ezreit.

A Bruno-perrel összefüggésben az egyház tudományellenességének kérdésében végezetül érdemes felidéznünk, ha nem is mint végső döntőbíró, Németh László Galileijét. Németh a maga polihisztori buzgalmával, és már-már filológusi precizitással végzett előtanulmányokat történelmi drámáihoz, hogy aztán a művészi alkatán átszűrt összképet költői nyelven tárja olvasói elé. Aligha tekinthető egészen pontosnak e kép Brunóról, vagy a perről, annak érzékeltetésére azonban alkalmas lehet, hogy meglássuk, miként ítélte meg Brunót és perét egy magát ateistának tekintő, ám mélyen humanista gondolkodó, és hogyan vélekedett arról, miként láthatta mindezt a valóban tudós kortárs.

„GALILEI . (...) Amikor a velencei köztársaságot szolgáltam, élt ott egy szökött dominikánus, nolai ember, ha jól emlékszem, Giordano... a másik nevét nem is tudom, tán Giovanni.

TORRICELLI. Bruno.

GALILEI. No lám, hallott róla? Zavaros könyveket írt az egyről meg a végtelenről, meg amikről ezek az emberek már írni szoktak.

TORRICELLI. Amennyire tudom, kopernikánus volt.

GALILEI. Igen, melleleg az is. Azokról az emberiségekről ábrándozott, amelyek a többi világokban élnek. Pádovában találkoztam vele néhányszor. Végül is, hisz tudja, megégették. Amikor tízben Rómában jártam, az emberek még emlékeztek a kivégzésére. A máglyáról azt kiabálta: jobban féltek megégetni, mint én meghalni! (Ironikusan.) Ez a barát, lám, méltó lett volna, hogy egy kopernikánus vagy mit tudom én, galileista szekta feje legyen. Csak sejtette, amit tudott, s meghalt érte.”¹⁸

Irodalomjegyzék

- A Pallas Nagy Lexikona – 14. kötet. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1897. 685–686. o. *Rosenkreuzer* címszó.
- Bloch, Ernst: *A Philosophy of the Future*. New York, Herder and Herder, 1970. 112. o.
- Boulting, William: *Giordano Bruno. His Life, Thought, and Martyrdom*. London, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co, 1914.

¹⁸ <http://mek.oszk.hu/00900/00993/00993.htm>

-
- Gyuriss Dániel: Politika és mágia – Giordano Bruno hermetikus világképének politikai vonatkozásai. *Politikatudomány Online* 2019/1 Tanulmányok
  - Katolikus Lexikon
  - <http://lexikon.katolikus.hu/S/szabadk%C5%91m%C5%B1vess%C3%A9g.html>
  - Kohut Sándor: *A zsidók története a Biblia befejezésétől a jelenkorig* – Segédkönyv a közép tanodák, polgári iskolák, családi és tanodai könyvtárak számára. Nagyvárad, Laszky Ármin, 1881.
  - Kutrovács Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: *A tudomány határai*. Budapest, Typotex, 2009.
  - Molnár Tamás: *Filozófusok istene*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1996.
  - Szauder József (szerk.): *Giordano Bruno válogatott dialógusai*. Budapest, Hungária Kiadó. 1950.
  - Teilhard de Chardin, Pierre: *Út az ómega felé*. Budapest, Szent István Társulat, 1980.
  - Yates, Frances A.: *Giordano Bruno and the Hermetic Tradition*. New York, Vintage Book, 1969.
-
-